

VIRTUS

22 | 2015

Gerrit Verhoeven

Een kroongetuige op reis

232

Jan K.H. van der Meer, *Vanuit de koets bekeken. Sigismund van Heiden Reinestein en zijn reisverslagen* (Assen: Van Gorcum, 2013, 192 p., ill., index).

Met negen zijn ze. Kort en lang. Soms in keurig Frans, dan weer in alledaags Nederlands. Met pen en inkt zorgvuldig op schrift gesteld of *in de haast* met potlood neergekrabbeld op kreukelig papier. Het zijn de achttiende-eeuwse reisverslagen van Sigismund Pieter Alexander van Heiden Reinestein, die door Jan van der Meer in deze bronuitgave uitstekend getranscribeerd, bewerkt en geannoteerd werden. Dat lijkt, op het eerste zicht, een wat vreemde keuze. Als drost van Drenthe en Coevorden lijkt Sigismund allesbehalve een spetterend figuur, maar schijn kan bedriegen. Dankzij het betere ellebogenwerk weet Sigismund zich immers al snel op te werken tot de hoogste regionen van de Republiek. Als kamerheer en vertrouweling van Willem V is hij een bevoorrechte getuige – en soms ook een belangrijke pion – in staatszaken. Dat bijzondere profiel zorgt in combinatie met het tijdsgewricht voor vuurwerk. Dankzij Sigismunds schrijfsels maak je immers van nabij kennis met de turbulente late achttiende eeuw en haar talloze omwentelingen: het beleid van Willem V dat steeds vaker en scherper ter discussie wordt gesteld; de patriottenbeweging die langzaam maar zeker aan kracht wint, kort triomfeert en vervolgens weer als een kaartenhuisje in elkaar stuikt; de Franse revolutionaire legers die het voortbestaan van de Republiek bedreigen. Daarbij fungeren de negen reisverhalen, die uit de periode 1764 tot 1794 dateren, als een soort historische *stop-motion* film, waarbij je als lezer *en cours de route* onwillekeurig geïsoleerd, maar ook verbijsterd wordt.

Nochtans begint het allemaal wat braafjes. In de zomer van 1764 vertrekt de jonge Sigismund samen met enkele vrienden op een kort zomerreisje naar Parijs. Het blijkt een reis

Sigismund Pieter Alexander
 von Heiden-Reinestein
 (1740-1806) (doek,
 Guillaume de Spinny, 1766;
 foto Rijksdienst voor
 Kunsthistorische
 Documentatie, 's-Graven-
 hage)

233

van dertien in een dozijn. Sigismund streept immers keurig alle klassieke bezienswaardigheden af en bezoekt Versailles, het Louvre, de tuinen van de Tuilerieën, de kathedraal van Notre Dame, de kunstcollectie van het Palais Royal en het Luxembourg, de Dôme des Invalides, maar ook – ogenschijnlijk – minder voor de hand liggende locaties zoals het ziekenhuis van La Salpêtrière en de tapijtenfabriek van Les Gobelins. Bovendien heeft hij veel oog voor theater. Een tiental voorstellingen wordt bijgewoond en beoordeeld met het oog van de ware *connoisseur*. Sigismund houdt in de modemetropool ook niet echt de vinger aan de knip, want hij speurt in de Parijse boetieks ijverig naar nieuwe horloges, een verrekijker, een jachthoorn, een degen en tal van andere hebbedingetjes. Uit de recente literatuur over reizen in de achttiende eeuw weten we dat Sigismund daarmee geen uitzondering op de regel, maar eerder een doorsnee reiziger was. Naar mijn persoonlijk gevoel hadden Sigismunds ervaringen nog wat meer aan die brede historiografie mogen getoetst worden. Nochtans levert het reisverhaal af en toe nieuwe en verfrissende weetjes op. Bij aankomst wordt Sigismund bijvoorbeeld belegerd door een schare huurknechten die hun diensten komen aanbieden. Een lokale knecht is handig, omdat die alle bezienswaardigheden kent. Reinestein koopt ook diverse reisgidsjes in Parijs. Dat soort *trouvailles* biedt inzicht in de langzaam ontluikende ‘toeristische’ infrastructuur, een onderwerp waar we nog niet zo gek veel over weten. Oor-

spronkelijk was het manuscript van de Parijse reis in het Frans geschreven, maar Jan van der Meer heeft ervoor gekozen om het in het Nederlands te vertalen omwille van het leescomfort. Natuurlijk is daar weinig op aan te merken, behalve waar het om zaken zoals de ‘Laurentiusjaarmarkt’ betreft. Daar had het oorspronkelijke ‘Foire Saint-Laurent’ misschien voor minder verwarring gezorgd.

Lezers die na dit eerste reisverhaal een reeks van even smeùige journalen verwachten, komen bedrogen uit. Na 1764 slaat de sfeer immers om en doet de Drentse edelman vooral op zakelijke toon verslag van zijn ambtelijke en diplomatieke tochten. Sigismund schrijft spartaans: uiterst beknopt, zonder iets los te laten over zijn eigen persoonlijke denkbeelden en opinies. Dan is het verslag van 1766 nog het meest toegankelijke. Nauwgezet doet Sigismund verslag van de rondreis van Willem V, die plechtig ingehaald wordt als nieuwe stadhouder door de steden in Zeeland, Brabant, Gelderland en Overijssel. Dagenlang spoedt het gezelschap zich van de ene plechtige intocht naar de andere, waarbij Willem V voortdurend handjes moet schudden van burgemeesters en schepenen, VOC-directeuren, kapiteins van de schutterij en tal van andere notabelen. Bovendien moeten er ook tientallen defilés, exercities en troepenschouwingen bijgewoond worden en haast elke avond staat er wel vuurwerk op het programma. Bij die lawine aan plichtplegingen valt vooral het verschroeiende tempo op. Willem V bezoekt soms meerdere steden per dag, terwijl de agenda van ’s morgens vroeg tot ’s avonds laat tjokvol zit. Maar bittere ernst wordt het pas in 1781, wanneer Willem V op inspectiereis naar Zeeland moet. Nederland is dan net verwickeld geraakt in de Vierde Engelse Oorlog (1780-1784) en de stadhouder wil de militaire paraatheid met eigen ogen gaan schouwen. Sigismund – intussen tot kamerheer bevorderd – reist mee langs bastions, kazematten en kanonnen. In de steden schouwen ze de garnizoenen, in de havens de oorlogschepen. Willem V lijkt er allesbehalve met zijn hoofd bij, zoals Jan van der Meer terecht opmerkt. Nergens worden er aanbevelingen geformuleerd om de kustverdediging op punt te stellen of de vloot te versterken. Kortom, het beeld van een krachteloze militaire leider lijkt in de reisverslagen van Van der Heiden bevestiging te vinden. Natuurlijk blijft het koffiedik kijken of de bronnen zich daartoe wel lenen. Misschien wordt het beeld daardoor wel enigszins vertekend.

Voor modale lezers zijn de reisverslagen uit 1783 en 1791 het minst interessant. In de vroege jaren 1780 wordt Sigismund uitgestuurd op een diplomatieke missie naar Parijs, waarbij hij een ontluikend politiek brandje tussen de Nederlandse Republiek en Frankrijk moet trachten te blussen, terwijl hij er in de jaren 1790 wordt op uitgestuurd om het huwelijkscontract tussen Willem Frederik en Wilhelmina van Pruisen te bezegelen in Berlijn. Beide reisverslagen zijn omwille van het complexe diplomatieke steekspel en protocol aan het hof weinig toegankelijk en het relaas is – op de vermelding van een enkele theatervoorstelling of een copieus diner na – gortdroog. Misschien zijn deze bronnen nog wel bruikbaar voor experts in diplomatieke en politieke geschiedenis, maar ook dan blijft het maar de vraag of officiële verslagen en notulen geen bruikbaar beeld opleveren. Sigismund eindigt echter met een paukenslag. In 1794 reist hij in het gevolg van Willem V naar het front in de Oostenrijkse Nederlanden, waar de Staatse troepen – samen met de geallieerden – in een verwoed gevecht verwickeld zijn met de Franse revolutionaire legers. Nu laat Sigismund zijn lezers wel af en toe in zijn persoonlijke psyche kijken. Wanneer het Franse stadje Land-

recies door de mortieren in puin wordt geschoten, is dat een prachtig schouwspel; vooral bij nacht, als de roodgloeiende granaten door de lucht klieven. Als edelman kan Van der Heiden de koppigheid van de verdedigers, die hardnekkig stand houden, wel smaken. Wederom toont Willem V zich hier als een krachteloze militaire leider, die vooral zijn zonen de kastanjes uit het vuur laat halen. Mogelijk werkt ook hier de bron vertekenend.

Kortom, de reisverhalen van Sigismund van der Heiden Reinestein zijn – bijwijlen – boeiende lectuur. Bovendien heeft Jan van der Meer zijn uiterste best gedaan om de details over historische personages, plekken en feiten van naaldje tot draadje uit te zoeken en in de annotaties te verklaren. Met de vele kleurenillustraties en de verzorgde vormgeving ziet het boek er ook prachtig uit. Het lezen is met andere woorden *vaut-le-voyage*.

Universiteit Antwerpen, Gent en Leiden – gerrit.verhoeven@uantwerpen.be

- Bergen op Zoom. Residentie en stad 9
Willem van Ham
- Heren van Holland. Het bezit van Hollandse heerlijkheden onder adel en patriciaat (1500-1795) 37
Maarten Prins
- De invloed van esthetische ontwikkelingen op de reisbeleving. De waardering van Engelse en Duitse adellijke residenties door Nederlandse reizigers in de achttiende eeuw 63
Renske Koster
- Jagen naar macht. Jachtrechten en verschuivende machtsverhoudingen in Twente, 1747-1815 81
Leon Wessels
- Een 'uitgebreide aristocratie' of een 'gematigd democratisch beginsel'? Van Hogendorp en de adel als vertegenwoordiger van het platteland (1813-1842) 103
Wybren Verstegen
- Beleven en herinneren op het slagveld van Waterloo. Een adellijk perspectief (1815-1870) 125
Jolien Gijbels
- Elites and country house culture in nineteenth-century Limburg 147
Fred Vogelzang
- De reizende jonkheer. Museumdirecteur Willem Sandberg als cultureel diplomaat 171
Claartje Wesselink

22 | 2015

9 789087 045722

